

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

CONCEPTUAL METAPHOR AS A MEANS OF DEVELOPING STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH

Лесик І.В.,

orcid.org/0000-0002-9797-5685

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковальчук Л.В.,

orcid.org/0000-0002-4531-1326

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню концептуальної метафори як когнітивного механізму концептуалізації досвіду та ефективного дидактичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі навчання англійської мови. У статті обґрунтовано роль концептуальної метафори у формуванні семантичної структури мовних одиниць, розвитку полісемії та фразеології. Доведено, що усвідомлення концептуальних метафор сприяє глибшому розумінню семантики мовних одиниць, встановленню системних зв'язків між значеннями слів і формуванню цілісного уявлення про мовну картину світу.

Особливу увагу приділено дидактичному потенціалу концептуальної метафори у процесі навчання англійської мови. Визначено, що використання когнітивно орієнтованих методів, зокрема аналізу метафоричних виразів, групування лексики відповідно до концептуальних метафор, роботи з автентичними матеріалами та створення власних метафор, сприяє формуванню лексичної та дискурсивної компетентності студентів. Обґрунтовано, що інтеграція концептуальної метафори у процес навчання забезпечує системне засвоєння лексики, розвиток критичного мислення, підвищення метафоричної обізнаності та ефективність іншомовної комунікації.

Продемонстровано, як порівняння метафор у різних культурах сприяє розвитку міжкультурної компетентності, а використання метафор у професійних дискурсах (бізнес, наука, спорт) – формуванню предметно-орієнтованої лексики та комунікативних навичок. Визначено перспективність подальших досліджень у напрямі розробки методичних моделей інтеграції концептуальних метафор у професійно орієнтоване навчання англійської мови.

Ключові слова: концептуальна метафора, когнітивна лінгвістика, концептуалізація, іншомовна комунікативна компетентність, навчання англійської мови, лексична компетентність, лінгводидактика.

The article investigates conceptual metaphor as a cognitive mechanism of experience conceptualization and an effective didactic tool for developing students' foreign language communicative competence in the process of learning English. The article substantiates the role of conceptual metaphor in the formation of the semantic structure of linguistic units, the development of polysemy and phraseology. It is demonstrated that awareness of conceptual metaphors contributes to a deeper understanding of lexical semantics, facilitates the identification of systematic relationships between word meanings, and promotes the formation of a coherent conceptual worldview.

Particular attention is given to the didactic potential of conceptual metaphor in English language teaching. It is determined that the use of cognitively oriented methods, including metaphor analysis, lexical grouping based on conceptual metaphors, work with authentic materials, and metaphor production tasks, contributes to the development of students' lexical and discourse competence. The study proves that integrating conceptual metaphor into the educational process enhances vocabulary acquisition, develops critical thinking, increases metaphorical awareness, and improves foreign language communicative effectiveness.

Comparative analysis of metaphors across cultures is shown to enhance intercultural competence, while attention to metaphors in professional domains (business, science, sports) fosters domain-specific vocabulary and communication skills. Prospects for further research include the development of methodological models for integrating conceptual metaphors into professionally oriented English language teaching.

Key words: conceptual metaphor, cognitive linguistics, conceptualization, foreign language communicative competence, English language teaching, lexical competence, linguodidactics.

Постановка проблеми. Одним із напрямків розвитку сучасного мовознавства є перехід від формально-структурного до когнітивного під-

ходу, при якому мова розглядається як механізм концептуалізації та інтерпретації досвіду. В рамках когнітивної лінгвістики мова – це відобра-

ження когнітивних процесів, що забезпечують пізнання та категоризацію світу.

Одним із ключових механізмів концептуалізації є концептуальна метафора, яка, відповідно до теорії Дж. Лакоффа та М. Джонсона, є не лише стилістичним засобом, а фундаментальним механізмом мислення, що структурує концептуальну систему людини [11, с. 3]. Концептуальна метафора дозволяє осмислювати абстрактні концепти через більш конкретні та тілесно зумовлені сфери досвіду.

У процесі навчання англійської мови студентів закладів вищої освіти важливим є не лише опанування лексичних і граматичних структур, а й розвиток здатності усвідомлювати когнітивні механізми, що лежать в основі мовного значення. Це зумовлено тим, що значна частина мовних одиниць має метафоричну природу. Зокрема, фразеологічні одиниці, переносні значення полісемантичних слів і дискурсивні конструкції англійської мови формуються на основі концептуальних метафор, які відображають когнітивні моделі та способи осмислення дійсності носіями мови.

Недостатня увага до концептуальної природи мовних одиниць у процесі навчання може призводити до формального засвоєння мовного матеріалу без його глибокого розуміння. У зв'язку з цим актуальним є дослідження концептуальної метафори як когнітивного та дидактичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування теорії концептуальної метафори пов'язане насамперед із працями Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які у фундаментальній праці *Metaphors We Live By* довели, що метафора є невід'ємною складовою концептуальної системи людини. Дослідники зазначають, що «наша звичайна концептуальна система, у межах якої ми мислимо і діємо, має переважно метафоричну природу» [11, с. 4]. Це положення стало визначальним для формування нового підходу до розуміння метафори як когнітивного, а не виключно мовного явища.

Подальший розвиток теорія концептуальної метафори знайшла у працях З. Кевечеш, який систематизував основні типи концептуальних метафор і розкрив їхню роль у процесах концептуалізації досвіду [10]. Особливу увагу дослідник приділяє універсальному та культурно-специфічному характеру концептуальних метафор, підкреслюючи, що хоча багато метафоричних моделей мають універсальну основу, їхня мовна реалізація може варіюватися залежно від культурного контексту.

Значний внесок у розвиток когнітивного підходу до метафори зробив Р. Гіббс, який досліджував роль метафори у процесах мислення, мовлення та розуміння. Учений підкреслює, що концептуальна метафора є не лише механізмом мовного вираження, а й фундаментальним інструментом когнітивної діяльності, зазначаючи, що метафора «відіграє центральну роль у формуванні мисленневих процесів і є невід'ємною складовою повсякденного пізнання» [8, с.275]. Таким чином, метафора розглядається як універсальний когнітивний механізм, який забезпечує структурування знань і організацію концептуальної системи людини.

Усвідомлення метафори як інструменту пізнання відкриває нові можливості для її цілеспрямованого використання у процесі навчання іноземних мов, оскільки вона сприяє глибшому розумінню семантичних зв'язків між мовними одиницями та полегшує засвоєння фразеології. Цей підхід отримав широке висвітлення та обґрунтування у науковій літературі [1; 4; 6; 9; 12]. Крім того, низка досліджень продемонструвала ефективність розроблення навчальних завдань, спрямованих на виявлення метонімічної та метафоричної мотивації, що лежить в основі переносного значення [2; 3; 5; 7].

Таким чином, аналіз наукових праць засвідчує, що концептуальна метафора є універсальним когнітивним механізмом, який забезпечує процеси концептуалізації, категоризації та інтерпретації досвіду людини. Вона відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу, організації концептуальної системи та функціонуванні мовних одиниць на різних рівнях мовної системи. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, питання використання концептуальної метафори як інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності у процесі навчання англійської мови потребує подальшого ґрунтовного вивчення, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення дидактичного потенціалу концептуальної метафори як когнітивного та методичного інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі навчання англійської мови. Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні засади концептуальної метафори; визначити її роль у процесі навчання англійської мови; обґрунтувати дидактичний потенціал концептуальної метафори; розглянути практичні аспекти використання концептуальних метафор.

Концептуальна метафора функціонує на основі когнітивного процесу мапування (*mapping*), який передбачає встановлення системних відповідностей між вихідною (*source domain*) і цільовою (*target domain*) концептуальними сферами. Як зазначає З. Кевечеш, цей процес дозволяє структурувати абстрактні концепти шляхом їх осмислення через більш конкретні, фізично або перцептивно доступні сфери досвіду [10, с. 7]. Наприклад, концептуальна метафора ARGUMENT IS WAR реалізується у таких мовних виразах, як *defend a position, attack an argument, win an argument*, що свідчить про концептуалізацію аргументації в термінах війни. Таким чином, метафора виконує не лише номінативну, але й когнітивну функцію, забезпечуючи структурування знань і формування концептуальної системи людини.

Важливою характеристикою концептуальної метафори є її системність і продуктивність. Як підкреслює Р. Гіббс, концептуальні метафори формують основу для численних мовних виразів і визначають способи інтерпретації досвіду [8, с. 124]. Це означає, що метафоричні вирази не є випадковими або ізольованими, а становлять частину цілісної концептуальної системи, яка відображає когнітивні процеси носіїв мови. Наприклад, концептуальна метафора TIME IS MONEY лежить в основі таких виразів, як *spend time, waste time, save time*, що демонструє осмислення часу як цінного ресурсу.

З позицій когнітивної семантики концептуальна метафора є одним із основних механізмів формування полісемії. Метафоричне перенесення забезпечує розвиток нових значень слова на основі аналогії між різними концептуальними сферами. Наприклад, дієслово *grasp* первісно означає фізичну дію «схоплювати», але внаслідок метафоричного перенесення набуває абстрактного значення «розуміти», що відображає концептуальну метафору UNDERSTANDING IS GRASPING. Це свідчить про те, що концептуальна метафора є важливим механізмом розвитку семантичної структури слова та формування лексичної системи мови.

З огляду на когнітивну природу концептуальної метафори, її використання має значний дидактичний потенціал у навчанні іноземної мови, оскільки сприяє системному засвоєнню лексики. На відміну від традиційного підходу, що передбачає механічне запам'ятовування окремих одиниць, когнітивний підхід забезпечує усвідомлення концептуальних зв'язків між значеннями. Як зазначає А. Дейн्यान, розуміння концептуальних метафор допомагає студентам усвідомити

мотивацію переносних значень і встановити взаємозв'язки між лексичними одиницями, що підвищує ефективність їх засвоєння [7, с. 353].

Зокрема, усвідомлення концептуальних метафор сприяє розумінню системного характеру лексики та полісемії і формуванню лексичної компетентності. Наприклад, концептуальна метафора EMOTIONS ARE PHYSICAL FORCES пояснює значення виразів *overcome with emotion, carried away by anger, burst with joy*. Це також сприяє розвитку дискурсивної компетентності, оскільки студенти усвідомлюють концептуальні механізми організації мовлення.

Практичне використання концептуальної метафори у процесі навчання англійської мови передбачає застосування спеціально розроблених вправ, спрямованих на формування когнітивної та комунікативної компетентності студентів. Одним із ефективних методів є аналіз метафоричних виразів, який передбачає визначення концептуальної метафори, що лежить в основі певних мовних одиниць. Наприклад, студентам пропонується проаналізувати такі вирази, як *She is at the peak of her career, He is climbing the career ladder, They reached the top of the profession*, і визначити концептуальну метафору CAREER IS A JOURNEY UPWARD. Це сприяє усвідомленню системного характеру метафоричних виразів.

Іншим ефективним методом є групування метафоричних виразів відповідно до концептуальних метафор. Наприклад, студентам пропонується згрупувати такі вирази, як *arrive at a conclusion, attack an argument, defend a position, build an argument, empty arguments* тощо відповідно до концептуальних метафор ARGUMENT IS A JOURNEY, ARGUMENT IS A BATTLE, ARGUMENT IS A BUILDING та ARGUMENT IS A CONTAINER.

Важливим напрямом реалізації когнітивно-лінгвістичного підходу до навчання лексики є залучення студентів до діяльності, спрямованої на розпізнавання концептуальних метафор в автентичних мовних матеріалах, зокрема текстах, публічних виступах, піснях і відеофрагментах. Використання автентичних джерел забезпечує доступ до природного функціонування мови в реальному комунікативному контексті, що сприяє формуванню здатності студентів ідентифікувати метафоричні вирази, визначити їх концептуальну основу та встановлювати зв'язок між мовною формою і відповідними когнітивними моделями. У процесі аналізу таких матеріалів студенти навчаються розпізнавати системність метафоричних структур, усвідомлювати їх роль

у репрезентації абстрактних понять і розуміти їх функціональне значення у формуванні змісту висловлювання. Це сприяє розвитку лексичної, дискурсивної та стратегічної складових іншомовної комунікативної компетентності.

Вагоме значення також має стимулювання обговорення студентами концептуальних основ метафор і їх когнітивних та комунікативних імплікацій. У процесі таких обговорень студенти аналізують, які концептуальні сфери задіяні у метафоричному перенесенні, як метафори відображають способи концептуалізації досвіду та які смислові й прагматичні ефекти вони створюють у конкретному комунікативному контексті. Така діяльність активізує когнітивні процеси студентів, сприяє розвитку критичного мислення та забезпечує більш глибоке і системне засвоєння іншомовної лексики, що підвищує ефективність навчання англійської мови у закладах вищої освіти.

Суттєвим компонентом когнітивно-лінгвістичного підходу до навчання іншомовної лексики є формування у студентів здатності ідентифікувати культурні варіації концептуальних метафор і усвідомлювати їх культурну специфіку. Це пояснюється тим, що концептуальні метафори відображають не лише універсальні механізми людського мислення, а й особливості культурного досвіду певної мовної спільноти. Як зазначає З. Кевечеш, хоча багато концептуальних метафор мають тілесно зумовлену основу, їх реалізація, частотність і семантичні акценти можуть відрізнятися залежно від культурного контексту [10, с. 222].

З метою формування міжкультурної метафоричної компетентності студентам пропонується порівняти метафоричні вирази англійської та української мов, зокрема: *He carries emotional baggage* та *Він має емоційний тягар*. У процесі аналізу студенти визначають, що обидва вирази ґрунтуються на концептуальній метафорі EMOTIONS ARE PHYSICAL OBJECTS, відповідно до якої емоційний досвід концептуалізується як фізичний об'єкт, який людина може переносити або нести. Це свідчить про спільну когнітивну основу метафоричної концептуалізації в обох мовах, що базується на тілесному досвіді взаємодії з матеріальними об'єктами.

Водночас студенти встановлюють культурно специфічні особливості метафоричної репрезентації цього концепту. В англійській мові використовується образ *baggage* (багаж), який пов'язаний із концептуальною сферою подорожей і мобільності та відображає культурну модель індивідуального життєвого досвіду як руху

з накопиченим особистим «багажем». Натомість в українській мові переважає образ *тягаря*, що акцентує увагу на фізичному навантаженні та психологічній важкості. Такий зіставний аналіз сприяє усвідомленню студентами того, що концептуальні метафори можуть мати спільну когнітивну основу, але відрізнятися за своєю образною реалізацією залежно від культурного контексту. Формування здатності студентів розпізнавати культурну специфіку концептуальних метафор сприяє розвитку метафоричної обізнаності та міжкультурної комунікативної компетентності, оскільки дозволяє уникати буквального перекладу і забезпечує адекватну інтерпретацію іншомовних висловлювань.

Важливим компонентом формування метафоричної компетентності студентів у межах когнітивно-лінгвістичного підходу є стимулювання їх до самостійного створення метафор і використання метафоричних виразів у продуктивних видах мовленнєвої діяльності, зокрема усному мовленні та письмі. Така діяльність передбачає виконання завдань, спрямованих на концептуалізацію абстрактних понять через конкретні сфери досвіду, наприклад опис емоцій, навчального процесу або професійного розвитку за допомогою метафоричних моделей. У процесі створення власних метафор студенти не лише відтворюють засвоєні мовні структури, але й активно застосовують когнітивні механізми метафоричного перенесення, що сприяє глибшому усвідомленню семантичних зв'язків між концептуальними сферами і розвитку здатності до образного осмислення іншомовної реальності.

Залучення студентів до створення і використання метафор у мовленнєвих завданнях також сприяє розвитку їх творчого потенціалу та критичного мислення. У процесі виконання таких завдань студенти аналізують концептуальні відповідності між різними сферами досвіду, оцінюють доречність і комунікативну ефективність створених метафоричних виразів і усвідомлюють їх роль у формуванні значення висловлювання. Це забезпечує глибше розуміння метафоричної природи мови, сприяє формуванню системного уявлення про організацію лексики та підвищує рівень іншомовної комунікативної компетентності. Використання творчих завдань, спрямованих на самостійне конструювання метафор, є ефективним засобом розвитку комунікативних умінь студентів у процесі навчання англійської мови.

Дослідження концептуальних метафор у межах окремих предметних сфер, таких як бізнес, наука чи спорт, є ефективним засобом формування про-

фесійно орієнтованої лексичної компетентності. У спеціалізованих дискурсах метафори виконують важливу когнітивну та комунікативну функцію, структуруючи складні абстрактні поняття через більш конкретні й зрозумілі образи. Наприклад, у бізнес-дискурсі широко використовуються метафори BUSINESS IS WAR (*to gain market share, to defend a position*), у науковому дискурсі – IDEAS ARE OBJECTS (*to grasp an idea, to construct a theory*), а у спортивному – LIFE IS A GAME (*to win, to lose, to stay ahead*). Аналіз таких метафор допомагає студентам зрозуміти внутрішню логіку формування термінології та взаємозв'язки між мовою і професійним мисленням.

Зосередження на метафорах у межах конкретних галузей також сприяє розвитку комунікативних умінь студентів відповідно до їхніх академічних потреб і професійних інтересів. Усвідомлення метафоричної природи спеціалізованої лексики дозволяє здобувачам освіти точніше інтерпретувати автентичні тексти, ефективніше брати участь у фахових дискусіях і більш впевнено використовувати професійну мову в усному та письмовому мовленні. Крім того, такий підхід сприяє формуванню міждисциплінарного мислення, оскільки студенти починають усвідомлювати, як метафори відображають концептуалізацію знань у різних галузях і виступають інструментом пізнання та професійної комунікації.

Висновки. Аналіз теоретичних та практичних аспектів концептуальної метафори підтверджує її роль як універсального когнітивного механізму, що структурує знання і організовує концептуальну систему людини. Концептуальні метафори дозволяють осмислювати абстрактні поняття через конкретні сфери досвіду, сприяють глибшому розумінню семантики лексичних одиниць, формуванню полісемії та розвитку когнітивної, лексичної й дискурсивної компетентності студентів. У контексті навчання англійської мови концептуальна метафора забезпечує системне засвоєння лексики, стимулює розвиток критичного мислення, творчого потенціалу та здатності адаптувати мовні засоби до комунікативних потреб різних ситуацій. Практичні методи включають вправи на ідентифікацію, групування та створення метафор, роботу з автентичними текстами, піснями, відео, а також аналіз культурно-специфічних особливостей метафор. Такий підхід сприяє формуванню міжкультурної компетентності та професійно орієнтованої лексики у спеціалізованих сферах, таких як бізнес, наука чи спорт.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою комплексних методичних програм інтеграції концептуальних метафор у навчальні дисципліни різних рівнів, включно з міждисциплінарними та професійними курсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Achard M., Niemeier S. (Eds.) *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and Foreign Language Teaching*. Berlin : Mouton de Gruyter. 2004. 283 p.
2. Beréndi M., Csábi S., Kövecses Z. Using conceptual metaphors and metonymies in vocabulary teaching. *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*. / ed. by F. Boers and S. Lindstromberg. Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. P. 65–100.
3. Boers F., Demecheleer M. A Cognitive Semantic Approach to Teaching Prepositions. *ELT Journal*. 1998. Vol. 52.3. P. 197–204.
4. Cameron L., Low G. Metaphor. *Language Teaching*. 1999. Vol. 32. P. 77–96.
5. Charteris-Black J. Metaphor and Vocabulary Teaching in ESP Economics. *English for Specific Purposes*. 2000. Vol. 19. P. 149–165.
6. Cooper, T. C. Processing of Idioms by L2 Learners of English. *Tesol Quarterly*. 1999. Vol. 32/2. P. 233–262.
7. Deignan A., Gabrys, D. Solska A. Teaching English Metaphors Using Crosslinguistic Awareness-Raising Activities. *ELT Journal*. 1997. Vol. 51.4. P. 352–360.
8. Gibbs R. W. Literal meaning and psychological theory. *Cognitive science*. 1984. Vol. 8, No 3. P. 275–304.
9. Kövecses, Z. A cognitive linguistics view of learning idioms in an FLT context. *Applied Cognitive Linguistics II : Language Pedagogy*. / ed. by M. Piitz and R. Dirven. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2001. P. 87–116.
10. Kövecses Z. *Metaphor : A Practical Introduction*. 2nd ed. New York : Oxford University Press, 2010. 375 p.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : Chicago University Press, 1980. 242 p.
12. MacLennan, C. 1994. Metaphors and prototypes in the learning teaching of grammar and vocabulary. *IRAL*. Vol. 32/2 P. 97–110.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026